

УДК 343.34

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2019-4-140-144>

О. В. Василюва-Карвацька, кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального права юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ РОЗСЛІДУВАННЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Наприкінці ХХ ст. світова спільнота зіткнулася з найбільш болючою проблемою сучасного світу – злочином «білого рабства». Торгівля людьми являється жахливим антисоціальним явищем сьогодення, яке посягає на невід'ємні права людини: право на повагу, на свободу та особисту недоторканність, право на життя, свободу пересування та вільний вибір місця проживання тощо. Торгівля людьми кидає виклик як національній, так і міжнародній безпеці, ставлячи під загрозу демократичні досягнення суспільства.

Кожна країна, яка декларує права людини найвищою соціальною цінністю, повинна гарантувати їх дотримання та захист, а в разі їх порушення – забезпечити своєчасне, комплексне та професійне розслідування виявлених злочинних порушень, одним із ганебних проявів яких сміливо можна вважати торгівлю людьми.

Усебічне, об'єктивне та якісне розслідування торгівлі людьми неможливе без використання даних криміналістики. Саме криміналістика дає відповіді на множинні питання щодо структурних елементів механізму злочинної діяльності під час готування, вчинення та приховування торгівлі людьми, встановлення вихідної інформації для подальшого розслідування конкретного злочину. Вагоме значення для боротьби з торгівлю людьми та її попередження має розроблення ефективної методики розслідування досліджуваної категорії злочинів, яка б відповідала реальним запитам суспільства.

Успішність розслідування торгівлі людьми забезпечується в основному вміннями та навиками слідчого (або ж групи слідчих) проникнути в криміналістичну сутність самого злочину. Встановлена первинна, вихідна інформація, яка отримується під час розслідування торгівлі людьми, у відповідності до елементів її криміналістичної характеристики (предмет посягання, обстановка, спосіб вчинення, слідова картина, особа злочинця та потерпілого, наслідки тощо), є інформаційним форпостом, який забезпечить у подальшому успішність розслідування та судового розгляду конкретного злочину.

У статті обґрунтовано шляхи оптимізації процесу розслідування торгівлі людьми в умовах сьогодення та запропоновано ряд пропозицій щодо їх вирішення та мінімізації.

Ключові слова: криміналістика, методика розслідування, торгівля людьми, криміналістична характеристика, злочин.

O. V. Vasylova-Karvatska. The criminalistic aspect of trafficking in human beings

At the end of the 20th century a great number of countries faced one of the most painful issues of the modern world – the crime of “white slavery”. Trafficking in human beings is a challenge to both national and international security as it jeopardizes all the democratic achievements of the society. Human trafficking is a horrible antisocial phenomena of the present day that encroaches on inalienable human rights: right to respect, freedom and personal integrity, right to life, right to freedom of movement and free choice of residence. Pursuant to provisions of the international law, each country acknowledging human rights, must guarantee their observation and execution through conducting comprehensive investigation of acts of violence, with human trafficking being considered an undeniable expression of such.

A fast, complete and impartial investigation of trafficking in human beings is impossible without the use of criminalistic evidence. It is criminalistics that gives answers to numerous questions about structural elements of criminal activities while preparing, committing and concealment of crimes related to human trafficking, through finding initial data for further investigation in the format of a criminalistic assessment, etc. The development of an efficient investigation methodology for the said category of crimes is crucial for the prevention of trafficking in human beings. Recent scientifically substantiated and efficient methodological recommendations on investigating crimes in the category under study shall constitute the basis for this methodology.

© О. В. Василюва-Карвацька, 2019

For the most part, it is the ability and skills of the investigator to gain criminalistic insight that ensures the success of human trafficking investigation. Information, received in the process of investigating, in terms of elements and criminalistic assessment, is an integral part of methodology on investigating crimes in this category.

The article substantiates ways to improve the process investigating trafficking in human beings under the present day conditions and gives the following methodological recommendations:

1) assigning a highly-qualified investigator for specific criminal proceedings related to human trafficking, which will further ensure choosing the most efficient means and methods of investigation;

2) conducting joint coordination meetings, cooperating and exchanging experience in the format of online working teams with representatives of law-enforcement agencies of Ukraine (representatives of specialized departments, representatives of authorities conducting operational search activities, inquiry and pre-trial investigation, prosecution authorities, etc.) as well representatives of foreign countries, whose powers include investigation of crimes related to trafficking in human beings;

3) such meetings should be held on regular basis and be aimed at the prevention of adverse occurrences in the process of investigating the abovementioned category of crimes;

4) implementation of the said measures shall be carried out in an integrated manner, which would allow developing a successful strategy to prevent human trafficking in the future as a disgraceful phenomenon of the modern world, both on the territory of Ukraine and internationally.

It has been determined that the methodology of investigating trafficking in human beings is a complex of ways, means and methods used by the investigator in his work while investigating trafficking in human beings in order to ensure a full-scale and objective investigation of the mechanism of the crime.

Key words: criminalistics, investigation methodology, trafficking in human beings, criminalistic assessment, crime.

Постановка проблеми. Дослідження криміналістичного аспекту торгівлі людьми з метою визначення основних напрямків та алгоритмів розслідування неможливе без здійснення нормативно-правового аналізу самого терміна «торгівля людьми». Правильне розуміння та тлумачення основоположних понять, із якими стикаються слідчі та працівники оперативних підрозділів під час розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, має стратегічне значення для організації та планування ефективного розслідування.

Відповідно до «Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї», що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй «Проти транснаціональної організованої злочинності» [1], торгівля людьми являє собою здійснювані з метою експлуатації вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей шляхом загрози силою або її застосування або інших форм примусу, викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або уразливістю положення, або шляхом підкупу, у вигляді платежів або вигод, для одержання згоди особи, яка контролює іншу особу [2]. Торгівля людьми в редакції зазначеного вище Протоколу передбачає певну незаконну угоду між двома і більше сторонами, об'єктом якої виступає людина як потерпіла особа.

Щодо змісту норм національного законодавства, то варто зауважити, що положення Закону України «Про протидію торгівлі людьми» від 09.12.2015 року, а саме ст. 1, тлумачить торгівлю людьми як: «здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, розміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, в тому числі сексуальної, з використанням омани, шахрайства, шантажу уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином» [3]. Дане визначення є ширшим, аніж те, яке міститься в положеннях Протоколу, оскільки в ньому більш детально прописується сам механізм злочинного діяння, яке в подальшому може бути кваліфіковане як торгівля людьми.

Акцентуючи увагу на криміналістичному аспекті розслідування торгівлі людьми, варто зазначити, що правильна кваліфікація досліджуваного злочину базово пов'язана саме

з матеріальними нормами, якими передбачено кримінальну відповідальність за торгівлю людьми. Положення Кримінального кодексу України від 05.04.2001 року, а саме диспозиція ч. 1 ст. 149, передбачає скоєння злочинного діяння, а саме торгівлі людьми, в таких самостійних формах, як: торгівля людьми; здійснення іншої незаконної угоди, об'єктом якої є людина; вербування; переміщення; переховування; передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням обману, шантажу чи уразливого стану особи [4].

Достатньо проблематичним є застосування 149 статті КК України на практиці, адже вона носить складний кваліфікаційний характер. Наведене твердження пояснюється тим, що в реальних оперативних умовах важко зафіксувати ідеальне диспозиційне відображення торгівлі людьми. Аналіз слідчої практики вказує на те, що відсутність деяких елементів складу злочину щодо торгівлі людьми призводить до подальшої кваліфікації вказаних діянь за іншими статтями КК України (звальтування, викрадення людини, примушування до вступу в статевий зв'язок, умисні тілесні ушкодження тощо).

Очевидно, що з практичної точки зору розслідування торгівлі людьми зазнає значних труднощів, оскільки досліджуваний злочин носить багатоаспектний та комплексний характер, що значним чином ускладнює саму процедуру виявлення, фіксації, досудового розслідування та подальшого судового розгляду торгівлі людьми.

Запорукою успішного розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми, є вміння слідчого проникнути в криміналістичну сутність самого злочину. Досягнення окресленої мети забезпечується своєчасним закріпленням за конкретним кримінальним провадженням висококваліфікованого слідчого або ж групи слідчих. Правильно обрати найбільш ефективні засоби та методи розслідування слідчий може лише за наявності вичерпних вихідних даних (вихідної інформації як матеріального, так і ідеального походження). Встановлення первинної, вихідної інформації, яка отримується під час розслідування торгівлі людьми, у відповідності до елементів її криміналістичної характеристики (предмет посягання, обстановка, спосіб вчинення, слідова картина, особа злочинця та потерпілого, наслідки тощо) є інформаційним форпостом, який забезпечить у подальшому успішність розслідування та судового розгляду.

Під поняттям «криміналістична характеристика» мається на увазі система найбільш характерних, криміналістично значимих та взаємопов'язаних відомостей про ознаки і властивості злочинів окремого виду чи групи, одержаних у результаті аналізу і узагальнення слідчої та судової практики, здатних служити в подальшому основою для висунення слідчих версій та надання вірної оцінки ситуаціям, які виникають у процесі розслідування злочинів. Волкова А.І., у свою чергу, надає більш точне визначення криміналістичної характеристики торгівлі людьми, а саме визначає її як багатопланове та складне явище, яке втілює в собі всі специфічні особливості даного виду злочинів. Уже з моменту надходження початкових відомостей про подію, що має ознаки злочину, передбаченого ст. 149 КК України, вся наступна діяльність із перевірки інформації, що надійшла, повинна бути спрямована на вирішення питання щодо реєстрації кримінального провадження і вибору найбільш правильної програми розслідування, яка повинна будуватися з урахуванням криміналістичної характеристики торгівлі людьми [5, с. 180].

Карпов Н.С. відносить до основних елементів криміналістичної характеристики торгівлі людьми: спосіб вчинення злочину; місце і обстановку вчинення злочину; час вчинення злочину; знаряддя і засоби; предмет посягання; потерпілу особу; особу злочинця; сліди злочину (у широкому значенні) [6, с. 268].

Виявлення та розслідування торгівлі людьми – тривалий процес, який досить часто ускладнюється транснаціональною ознакою. Саме тому слідчий (група слідчих), який закріплений за конкретним кримінальним провадженням щодо торгівлі людьми, повинен макси-

Проблеми правоохоронної діяльності

мально скеровувати професійні зусилля на вирішення першочергових завдань розслідування, а саме:

1) встановлення та документування первинної, вихідної інформації, яка повинна стосуватися, в першу чергу, осіб, установ, фірм та організацій, які займаються пошуком та вербуванням жертв, встановлення зв'язків між ними, а також суми прибутку, яку зловмисники отримали від здійснюваної діяльності тощо;

2) необхідність першочергового та невідкладного провадження оперативно-розшукових заходів, гласних та негласних (розшукових) слідчих дій, спрямованих на отримання доказової інформації (забезпечення безпеки потерпілих та свідків, призначення необхідних експертиз, проведення слідчих оглядів та обшуків, пред'явлення для впізнання, допит підозрюваного, одночасний допит двох і більше раніше допитаних осіб, контроль за вчиненням злочину тощо);

3) у разі вчинення торгівлі людьми на території двох чи більше держав необхідною є організація одночасного розслідування за участю представників правоохоронних органів держав, на територіях яких було вчинено злочин;

4) ухвалення підсумкового рішення на основі всебічного та детального дослідження всієї доказової бази, яка підтверджує факт вчинення торгівлі людьми;

5) кожен факт, який ліг в основу кваліфікації злочинного діяння як торгівлі людьми, повинен бути підтверджений прямими та непрямыми доказами, які відповідають вимогам допустимості та належності.

Особливу увагу слідчому варто приділити визначенню та вивченню обставин, які вказують на обстановку вчинення торгівлі людьми. Саме поняття «обстановка» широко застосовується для визначення та розуміння характеру взаємодії середовища та індивіда під час підготовки, вчинення та приховування ним злочину. Матеріальним відображенням такого зв'язку є матеріальні сліди злочину. Якщо обстановка вчинення торгівлі людьми сприятлива, то вона значним чином впливає на перебіг та динаміку вчинення самого злочину, що і відображається в механізмі вчинення останнього. При цьому вона вказує на закономірності утворення та місцезнаходження слідової інформації конкретного злочину. «Уважне, вдумливе вивчення обстановки, – писав І.Н. Якимов, – вводить в атмосферу злочину. Проникнення в обстановку та обставини злочину веде до чіткого розуміння вчиненого, осягнення внутрішніх зв'язків між діями, вчиненими злочинною волею, та відбиттям їх ззовні. Таке розуміння дає можливість не лише уявно відтворювати картину злочину, але і розуміти мотиви, якими злочинець керувався під час вчинення злочину» [7].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вагомий внесок у дослідження криміналістичних аспектів розслідування торгівлі людьми здійснили такі вчені: В.С. Батиргараєєва, В.К. Весельський, О.В. Наден, Н.С. Карпов, В.В. Пясковський. Торгівлю людьми як злочин міжнародного характеру вивчали: І.П. Бліщенко, Л.Н. Галенська, О.Г. Горбунова, В.О. Івашенко, Н.І. Карпачова, В.В. Неволя, А.В. Наумов, В.П. Панов, Ю.О. Решетов та ін. Торгівлю людьми в аспекті транснаціональної злочинності досліджували: Жаровська Г.П., Г.О. Зорін, В.І. Куліков, Б.В. Лизогуб, В.В. Лунєєва, В.С. Овчинський, С.С. Овчинський, М.П. Яблоков.

Метою наукової статті було дослідження криміналістичного аспекту розслідування торгівлі людьми, визначення проблемних питань, які виникають у ході розслідування торгівлі людьми, та надання пропозицій щодо їх вирішення та мінімізації.

Результати. Досліджено понятійну основу, яка сьогодні визначає сутність та межі торгівлі людьми. Визначено криміналістичну характеристику торгівлі людьми як невід'ємний елемент методики розслідування досліджуваної категорії злочинів, проаналізовано її структурні елементи. Обґрунтовано шляхи оптимізації процесу розслідування торгівлі людьми в умовах сьогодення.

Висновки і перспективи. Досліджуючи криміналістичний аспект торгівлі людьми з точки зору аналізу самого процесу розслідування, визначено, що вказаний вид злочину має комплексний та багатоаспектний характер. Суспільна небезпечність торгівлі людьми проявляється в посяганні на свободу особи, її права, честь, гідність та особисту недоторканність, життя та на інші блага суспільства. Ураховуючи, що торгівля людьми – це поширений вид організованої злочинності, її розслідування ускладнюється тим, що даний злочин часто носить транснаціональний характер.

Обґрунтовано шляхи оптимізації процесу розслідування торгівлі людьми в умовах сьогодення та запропоновані такі пропозиції щодо їх вирішення та мінімізації:

1) закріплення за кримінальним провадженням стосовно торгівлі людьми висококваліфікованого слідчого (або ж групи слідчих), який має досвід подібних розслідувань та практичні навички вирішення складних завдань. Дотримання вказаної рекомендації забезпечить у подальшому вірне визначення стратегії розслідування конкретного кримінального провадження та забезпечить обрання найбільш ефективних засобів та методів розслідування;

2) організація одночасного розслідування, проведення спільних координаційних заходів, співробітництво та обмін досвідом у форматі он-лайн робочих груп із представниками правоохоронних відомств України (представниками профільних департаментів, органів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, дізнання та досудове слідство, прокуратури, суду, громадських організацій та ін.), із представниками іноземних держав, до повноважень яких входить розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми;

3) проведення вказаних заходів повинно мати постійний та комплексний характер, а також спрямовуватися на подолання негативних явищ, які виникають у ході розслідування торгівлі людьми та судового розгляду. Дотримання вказаної рекомендації дозволить у подальшому виробити дієву стратегію з боротьби з торгівлею людьми як ганебним явищем сучасного світу як на території України, так і на міжнародному рівні.

Список використаних джерел:

1. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_791.
2. Конвенція Ради Європи «Про заходи щодо протидії торгівлі людьми» від 21.09.2010 р. / *Верховна Рада України*. URL : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_858.
3. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 09.12.2015 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 19-20. Ст. 173. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3739-17>.
4. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III / *Верховна Рада України*. URL : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
5. Волкова А.І. Структура криміналістичної характеристики торгівлі людьми. *Актуальні проблеми держави і права*. Одеса, 2006. Вип.27. С.174–181.
6. Карпов Н.С. Криміналістична характеристика торгівлі людьми. *Університетські наукові записки*. 2005. № 3(15). С. 268–273.
7. Якимов І.Н. Криминалистика. Руководство по уголовной технике и тактике. Новое издание, перепечатанное с издания 1925 г. Москва : ЛексЭст, 2003. С. 75.
8. Хамдамов А.А., Камалов О.А., Расулев У. Э. и др. Методика расследования торговли людьми : учебное пособие Т. : Академия МВД Республики Узбекистан, 2015. 225 с.
9. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із торгівлею людьми: науково-методичні рекомендації / Д.В.Швец, К.Л. Бугайчук, Ю.О. Михайлова та ін. ; за ред. Д.В. Швеца та К.Л. Бугайчука. Харків : ХНУВС, 2017. 121 с.